

ШЕВЧУК

Наталія Василівна
natalishevchuk@ukr.netасистент кафедри
державних та місцевих
фінансів ЛДФАОСНОВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІTHE MAIN REASONS OF THE FORMING EFFECTIVE FINANCIAL SUPPORT
OF THE PENSION SYSTEM IN UKRAINE

Обґрунтовано систему доктринальних принципів пенсійного забезпечення із використанням синергетичного підходу з метою досягнення ефективного фінансового забезпечення пенсійних відносин в Україні. Для адекватної оцінки впровадження комплексу принципів фінансового забезпечення пенсійної системи пропонується використовувати систему оцінювання, побудовану на кваліметричному підході.

Обосновано систему доктринальных принципов пенсионного обеспечения с использованием синергетического подхода с целью достижения эффективного финансового обеспечения пенсионных отношений в Украине. Для адекватной оценки внедрения комплекса принципов финансового обеспечения пенсионной системы предлагается использовать систему оценки, построенную на кваліметрическом подходе.

Reasonable the system of doctrinal principles of the pension system by using a synergistic approach to achieve effective retirement financial security relations in Ukraine. In order to adequately assess the implementation of the principles set financial security pension system is proposed to use the assessment system, based on qualimetric approach.

Ключові слова: пенсійна система, фінансове забезпечення, кваліметричний підхід, синергетичний підхід

Ключевые слова: пенсионная система, финансовое обеспечение, кваліметрический подход, синергетический подход

Keywords: pension system, finansion support, qualimetry, synergistic approach

ВСТУП

У зв'язку із необхідністю кодифікації пенсійно-забезпечувального законодавства набуває актуальності наукове осмислення поняття принципів пенсійного забезпечення та визначення їх сучасної системи.

Проте в Україні вивченням принципів пенсійного забезпечення в рамках окремого дослідження науковці практично не займалися. Викладене зумовлює **актуальність** даної статті та необхідність проведення наукових досліджень, присвячених розвитку теорії принципів пенсійного забезпечення та проблемам їх реалізації в суспільних відносинах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Слід зазначити, що юридична література не містить єдиного підходу щодо визначення та співвідношення таких понять, як «принципи пенсійного забезпечення», «правові принципи пенсійного забезпечення», «принципи правового регулювання пенсійного забезпечення».

А для цього спочатку доцільно визначити саме поняття принципів пенсійного забезпечення у частині соціального забезпечення, що і є **метою** цієї статті.

РЕЗУЛЬТАТИ

Найсуттєвішими ознаками соціального (державного) пенсійного забезпечення є те, що воно надається державою на обов'язкових засадах та

реалізовується за рахунок суспільних (державних) коштів.

Доктринальні принципи характеризують такі складові (ознаки) соціально забезпечувальних та пенсійних відносин: коло осіб, яким надається забезпечення; зовнішній вираз забезпечення; суб'єкти, за рахунок яких формуються цільові фонди та засади формування цих фондів; розміри забезпечення та їх співвідношення з соціальними стандартами та з рівнем життя; суб'єкти, які здійснюють організацію та управління забезпеченням; умови, які впливають на порядок визначення розмірів матеріального забезпечення конкретній особі (мається на увазі єдність та диференціація в забезпеченні); юридичні факти, які є підставою для надання забезпечення наявність гарантій забезпечення, які надає держава та інші.

У пенсійному забезпеченні принципом-ціллю є – надання матеріального забезпечення пенсіонерам, тобто досягнення мети правового регулювання, яку можна формулювати як: забезпечення (захист) життя та здоров'я пенсіонерів та можливостей для їх подальшого вільного розвитку.

До принципів, які встановлюють зв'язок між цілями та засобами їх досягнення відносяться засади формування джерел забезпечення: страхування (коли джерела забезпечення формуються за рахунок внесків як самих майбутніх пенсіонерів, так і інших осіб), піклування (коли джерела забезпечення формуються

третіми особами, в тому числі, й державою, без прямої матеріальної участі майбутніх пенсіонерів).

Під принципами пенсійного забезпечення, що містяться в наукових джерелах (доктринальними принципами) слід розуміти керівні ідеї про суттєву у нормативно врегульованих суспільних відносинах з пенсійного забезпечення.

З метою уточнення системи доктринальних принципів (як галузі, так і її складової – пенсійного забезпечення) перейдемо до безпосереднього аналізу систем принципів та суттєвих ознак пенсійних відносин, що містять наукові джерела. Характеризуючи коло осіб як соціального, так і пенсійного забезпечення багато дослідників формулюють принцип – «всезагальність забезпечення», а деякі доповнюють його такою ознакою, як «доступність».

Отже, реалізація галузевого принципу всезагальності забезпечення у соціальному (державному) пенсійному забезпеченні має бути обумовлена таким принципом, як обов'язкова сплата страхових внесків у разі здійснення трудової діяльності особою у будь-якій формі її прояву, що обумовлює обов'язкове та гарантоване надання державою пенсій [5].

Наступною складовою забезпечувальних відносин, що аналізується науковцями, є суб'єкти, за рахунок яких формуються джерела забезпечення.

Розглядаючи принципи формування джерел забезпечення саме в пенсійному забезпеченні, слід зупинитися на такому принципі як солідарність, під якого розуміється взаємозалежність поколінь, коли за рахунок коштів працюючої частини населення (теперішнє) здійснюється забезпечення громадян, які втратили здатність до самозабезпечення (минуле).

Слід зазначити, що саме принцип солідарності є визначальним для пенсійного забезпечення першого рівня пенсійної системи в Україні.

Характеристикою соціального та пенсійного забезпечення, яка отримала свій вираз у доктринальних принципах, є розміри забезпечення з точки зору їх відповідності прожитковому мінімуму, міжнародним стандартам соціального захисту, або основним матеріальним і духовним потребам громадян, або належному (гідному) рівню життя.

Наступна низка формулювань принципів галузі та пенсійного забезпечення присвячена суб'єктам, які здійснюють організацію та управління процесом такого забезпечення. В сучасних наукових джерелах цей принцип формулюється вченими як участь самих працюючих в управлінні забезпеченням без конкретизації ступеню такої участі [4].

Система пенсійного забезпечення окрім таких принципів як єдність і диференціація повинна ґрунтуватися на загальному принципі права – соціальної справедливості. А особливості реалізації галузевого принципу єдності та диференціації повинна стати їх збалансованість, що буде сприяти недопущенню як «зрівнялівки», так і дискримінації в пенсійному забезпеченні.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, який характеризується кризовими явищами в усіх сферах суспільного життя, низьким рівнем соціальної

відповідальності бізнесу та уряду, принцип гарантованості забезпечення державою є одним з визначальних для всієї системи соціального забезпечення, й, особливо, для пенсійної [2]. Негативною тенденцією слід вважати перекидання тягаря гарантування надання пенсійного забезпечення з держави на інших суб'єктів пенсійної системи, що має місце на другому та третьому рівнях пенсійної системи України.

У науковій літературі виокремлюється принцип адресності забезпечення. Існування цього принципу є логічним продовженням принципу диференціації забезпечення, який особливо проявляється в пенсійному забезпеченні. Оскільки суттєвою характеристикою пенсійного забезпечення є регулярність та період надання такого забезпечення, серед принципів підгалузі доречно сформулювати принцип щомісячного, як правило, довічного надання пенсійного забезпечення.

Нерозповсюдженим, але суттєвим принципом, що зустрічається в наукових джерелах, є принцип зміни розміру забезпечення в залежності від певних умов. Саме тому, актуальним є висновок І.В. Оклей, яка в своєму дослідженні слушно звертає увагу на необхідність осучаснення розміру пенсії, що можливо досягнути індексуючи її розмір відповідно до зростання споживчих цін [1].

В радянські часи вказувалось на існування принципу надання пенсійного забезпечення громадянам при досягненні порівняно невисокого віку. В цьому випадку характеризувалася така ознака пенсійних відносин, як пенсійний вік. У сучасних умовах реформування пенсійних відносин саме ця характеристика пенсійних відносин є найбільш проблемною, оскільки процеси євроінтеграції потребують перегляду пенсійного віку в бік підвищення. На нашу думку, переглядати пенсійний вік, що встановлено в законодавстві України, доцільно з врахуванням умов та тривалості життя пенсіонерів нашої країни, а не населення Євросоюзу. Якщо пенсійний вік для населення нашої країни буде занадто високим, то стає сумнівним досягнення цілей правового регулювання пенсійних відносин, тобто захист життя та здоров'я пенсіонерів та можливостей для їх подальшого вільного розвитку, через те, що в Україні мало хто зможе отримати статус пенсіонера через незначну тривалість та складні умови життя в країні.

Вся система принципів пенсійного забезпечення повинна формуватися в законодавстві задля досягнення мети правового регулювання пенсійних відносин за допомогою синергетичного підходу. А враховуючи те, що принципи визначають загальний майбутній розвиток пенсійного забезпечення, система принципів соціального (державного) пенсійного забезпечення повинна складатися з таких принципів: обов'язкового надання державою пенсійного забезпечення всім особам, що здійснювали трудову діяльність в цій державі у будь-якій формі її прояву; обов'язкової сплати страхових внесків на обов'язкове соціальне (державне) пенсійне забезпечення у разі здійснення трудової діяльності особою у будь-якій формі її прояву; включення в страховий пенсійний

стаж певних періодів (навчання, служба в армії, вагітність та догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку, тощо); надання пенсійного забезпечення, як правило, довічно в грошовій формі шляхом щомісячної виплати пенсій, що не підлягають оподаткуванню; здійснення забезпечення за рахунок державних (суспільних та (або) усупільнених коштів), які формуються у відповідні фонди на страхових(солідарних) та/або не страхових засадах шляхом оптимальної участі в їх створенні роботодавців, держави та працівників, що повинно сприяти економічному розвитку суспільства; здійснення пенсійного забезпечення в обсязі, який повинен задовольняти основні потреби забезпечуваних (забезпечення (захист) життя та здоров'я та можливостей для їх подальшого розвитку); участь громадськості в ухваленні й реалізації рішень з питань пенсійного забезпечення; збалансованість єдності та диференціації підстав та умов при визначенні рівня грошового забезпечення пенсіонерів; обумовленість пенсійного забезпечення юридично значущими обставинами, які визначені в законодавстві; гарантування державою виконання зобов'язань з надання пенсійного забезпечення; адресність забезпечення; перегляд (індексація) розміру пенсій відповідно до зростання споживчих цін; встановлення пенсійного віку, з врахуванням умов та тривалості життя населення України; надання певним категоріям громадян права на отримання декількох видів пенсій.

Сформульована система принципів пенсійного забезпечення надасть змогу в подальшому дослідити проблеми їх реалізації в законодавстві України та під час здійснення правосуддя.

Для адекватної оцінки впровадження комплексу принципів фінансового забезпечення пенсійної системи пропонується використовувати систему оцінювання, побудовану на кваліметричному підході, який, у свою чергу, заснований на кількісному оцінюванні якості [3]. При цьому з'являється можливість застосовувати при оцінці всі принципи кваліметрії.

Комплексне оцінювання пенсійної системи – це спосіб інтерпретації її продуктивності та ефективності стосовно платників і одержувачів пенсійних внесків. Трьома основними етапами комплексного оцінювання стратегічних позицій є:

- підготовчий етап;
- визначення комплексних оцінок;
- оформлення результатів комплексного оцінювання.

На підготовчому етапі виконуються такі дії:

1. Вибір системи показників, що характеризують реальний стан фінансового забезпечення пенсійної системи.

2. Побудова «дерева показників».

Найбільш важливою властивістю є компетентність.

Для побудови «дерева показників» на першому турі опитування експерти складають індивідуальні проранжовані списки показників. В наступних турах кожен експерт аналізує отриманий у результаті

попереднього туру список, викреслює з нього несуттєві (на його думку) і додає відсутні суттєві показники. Для відбору показників на наступний тур використовуються два фактори: узгодженість думок експертів за кожним показником і суттєвість показника у кожного експерта.

Поки в списку не з'явиться жодного нового показника, доти триває така інтерактивна процедура.

Результати кваліметричного аналізу мають бути виражені шкалою. На практиці частіше вживаються шкали порядку. Після оцінювання якості за шкалою порядку об'єкти можна вишикувати в ряд, ранжируваний щодо збільшення (зменшення) значення показника якості.

На етапі визначення якісних комплексних оцінок виконуються такі дії:

1. Збір інформації щодо показників нижнього рівня. Доцільно використовувати статистичні дані, дані які були доступні завдяки засобам масової інформації, а також дані фінансового бухгалтерського або управлінського обліку.

2. Визначення якісних оцінок другого рівня. Для цього необхідно призначити інтервал зміни значень кожного показника, визначити цільові показники для порівняння, а також вид залежності між показниками простих властивостей та їх оцінками.

Використання на практиці регулярної процедури комплексного якісного оцінювання пенсійного забезпечення на основі кваліметрії дозволяє сфокусувати увагу на проблемних (в тому числі кризових) ситуаціях, допомагає виробленню правильних стратегічних рішень.

ВИСНОВКИ

Отже, система принципів соціального пенсійного забезпечення (яке здійснюється як на страхових засадах, так і засадах бюджетних асигнувань) ще не досягла заключного (четвертого) етапу генези, у зв'язку з цим актуальним є її наукове дослідження як для потреб теорії, так і для практичної реалізації.

Література

1. Бойко М.Д. Право пенсійного забезпечення в Україні: [навчальний посібник, курс лекцій] / Бойко М.Д. – К. : Олан. – 2005. – 368 с.

2. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки: Ліга Закон.ua // http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0030.html

3. Кваліметрическая експертиза. Руководство по организации экспертизы и выполнению кваліметрических расчетов. Книга третья. Расчётные модели качества / под ред. В.М. Маругина и Г.Г. Азгальдова. – СПб.: М.: Русский Регистр, 2002.

4. Лега Н.Ю. Аналіз тенденцій розвитку соціально-демографічного потенціалу регіонів України / Н.Ю. Лега // 36. наук. праць ЧДТУ «Серія економічна». – Вип. 21. – С. 54–58.

5. Садова У.Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку: монографія / У.Я. Садова. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – 408 с.